

Kritische bibliografie

GEZAGSDRAGERS ALS HOOLIGANS

Raoul Bauer

Jan Hendrik van den Berg, *Hooligans*. Nijkerk. Callenbach & Schoten, Westland. 1989, 250 blz., ISBN 90 266 0212.

Een boek lezen van Jan Hendrik van den Berg, zenuwarts en emeritus-hoogleraar van de R.U.-Leiden, is steeds een geestelijk avontuur. Voor mij persoonlijk begon dit nu reeds meer dan vijftientig jaar geleden, toen ik als eerstejaars student geschiedenis in Leuven toevallig in contact kwam met Van den Bergs *Metabletica* (eerste druk in 1956). Aanvankelijk zei dit woord mij niet veel maar de ondertitel kon wel intrigeren : *Beginselen van een historische psychologie*. Hetzelfde gold voor de summiere uitleg die de auteur over de opzet van zijn boek gaf : "Wat is er met ons gebeurd, op deze vraag wil dit boek een eerste en daarmee stellig voorlopig antwoord geven. Aangezien het wil beschrijven hoe wij *veranderen* en het thema der *verandering* bijgevolg, in het middelpunt is gesteld, draagt dit boek de titel *metabletica*, dat is *leer der veranderingen*". Een studie die zo de veranderlijkheid van de mens centraal stelt, moet een historicus toch iets te zeggen hebben.

De uren aan dit werk besteed, heb ik mij nooit beklagd. Het was inspirerend en uitdagend tegelijk. Zogezegd algemeen bekende en gekende gebeurtenissen en personen kregen onder de pen van Van den Berg soms een totaal onverwachte betekenis, niet zelden tegengesteld aan de algemeen gangbare opvatting terzake. Diezelfde ervaring betreft eveneens zijn volgende werken. Vooral dan zijn *Leven in meervoud*, de *Metabletica van de materie*, *Zien : (verstaan) begrijpen en verklaren van de visuele waarneming*, *Gedane zaken* en nu weer zijn onlangs verschenen boek *Hooligans*. Via deze lectuur wordt tevens duidelijker wat het begrip 'metabletica' precies inhoudt, wat Van den Berg met zijn onderzoek van de 'metabletische momenten' in het geschiedverloop wil bereiken : de identificatie namelijk van de scharniermomenten in de geschiedenis door een analyse van gelijktijdige gebeurtenissen.

Met een soms ongelooflijk rijke verbeelding en scherpzinnigheid weet hij in deze context de meest verscheidene historische feiten in één samenhangend beeld samen te brengen. Zijn virtuositeit is daarbij zo groot en zo meeslepend dat zij vaak de onvolkomenheden van zijn benadering over het hoofd doet zien.

Een duidelijk voorbeeld hiervan vindt men in enkele hoofdstukken uit *Metabletica van de materie*, waar hij de evolutie van de hoogte in de

kerkarchitectuur bespreekt. (Apart verschenen onder de titel *Hoogte in de Kerkbouw*).

In deze tekst houdt de auteur een boeiende uiteenzetting over de manier waarop de religieuze architectuur is geëvolueerd. Zoals men van hem kan verwachten blijft hij niet stilstaan bij een encyclopedische, kunsthistorische beschrijving. Hij tracht integendeel de diverse stijlveranderingen te duiden in samenhang met de bredere tijdsgeest. Met veel verve en zelfzekerheid steunt hij zijn interpretaties op tal van historisch feitelijkheden. Zo ook de Romaanse stijl die hij typeert als een stijl waarin de hoogte werd nagestreefd maar uiteindelijk de val is uitgebeeld. Of nog : "De Romaanse stijl duurde honderd dertig jaar. Dat is kort. Men mag aannemen, dat een stijl, die hoogte tracht te verwerkelijken, maar zwaarte en val riskeert, niet lang kan voldoen". Hij illustreert zijn inzicht met verwijzingen naar de Maria Magdalenabasiliek in Vézelay. Deze kerk is enkel blijven rechtstaan door het aanbrengen van stutberen, "die een halve eeuw na de voltooiing met spoed werden aangebracht". Hier passen toch enkele kanttekeningen.

Vooreerst zijn deze enkele feitelijke gegevens over de bouwgeschiedenis van Vézelay onjuist. Secundo vergeet hij een onderscheid te maken tussen de Rijnlandse Romaniek — waarop zijn inzicht van 'zwaarte' wel van toepassing zou kunnen zijn — en de Bourgondische Romaniek. Een grotere voorzichtigheid in het hanteren van de historische gegevens ware hier op zijn plaats geweest. Eveneens had men kunnen hopen dat Van den Berg meer oog zou hebben gehad voor de complexiteit van wat men in de geschiedfilosofie noemt 'colligerende concepten'. Termen zoals Romaniek, gotiek, barok, enzovoort omspannen steeds een groot aantal deelfacetten van een bepaald historisch gebeuren en zijn daarom altijd meerduidelig.

Nochtans kan men niet zeggen dat door het struikelen over dit 'detail' van Vézelay (en zo zijn er nog enkele andere) zijn totaalevaluatie van de manier waarop men hier de hoogte wil bereiken, ook zomaar onder tafel kan worden geveegd. Zijn visie heeft de auteur op het spoor van bepaalde belangrijke architectonische kenmerken gebracht, die hoe dan ook de lezer blijven boeien. Zij het dus wel met enige terughoudendheid.

Diezelfde overweging geldt ook de lectuur van zijn jongste boek *Hooligans*.

Vraagt men aan iemand wat een 'hooligan' is, dan zal hij vrijwel zeker verwijzen naar de voetbalvandalen die zowel op als rond het veld een tomeloze agressiviteit etaleren. Volgens Van den Berg is dit antwoord maar ten dele juist. "Er zijn meer hooligans dan alle voetbalvandalen bij elkaar", meent hij (blz. 8). Het hooliganisme is immers overal aanwezig. "Hooligans zijn gewone mensen die door het geldende bestel (regering, onderwijs, pers, politiek) met succes uitgenodigd worden in de overtreding te gaan, welke overtreding binnen dat bestel liefst niet overtreding mag heten. Hooligans zijn *schelmen op uitnodiging*" (blz. 11).

In deze omschrijving wordt de inhoud van het boek gegeven. Het gaat over hooligans, maar ook en vooral over diegenen die het hooliganisme mogelijk maken.

Wie of wat heeft Van den Berg hier op het oog? Een aantal historische situaties en personages, zoals de Franse Revolutie en Napoleon III en verder tot op de dag van vandaag, diegenen die gestalte geven aan de moderne maatschappij. "De moderne samenleving wenst de Hooligans omdat de Hooligans versleten worden voor te respecteren vertegenwoordigers van de enig-overgebleven, enig-rechtvaardige derde stand. Zo gaat dan dit boek over de geschiedenis van de vermeende vertegenwoordigers van deze derde stand — die adeldom missen en van geest niets willen weten" (blz. 15).

Dit onderwerp wordt uitgewerkt rond twee data: 1977 en 1851. Het eerste jaar is onder andere dat van de inhuldiging van het Centre Pompidou en van de processen van de Baader-Meinhof-groep. Het tweede ziet de realisatie van het Crystal Palace in Londen en het aan de macht komen van Napoleon III. Eveneens is het de periode van de anarchisten Proudhon en Bakounin en van de Russische terrorist Netsjajev. Tevens situeert zich hier ook de Krimoorlog die volgens de auteur het anarchisme op het niveau van de Europese staten bracht.

Al deze themata worden 'metabletisch' doorgelicht wat betekent dat de schrijver vooral oog heeft voor de inhoudelijke verbanden die gelijktijdige gebeurtenissen verbinden.

Welke relatie bestaat er tussen het optreden van de Rote Armee Fraktion in Duitsland en het Centre Pompidou? Nauwkeurig beschrijft Van den Berg zowel het optreden van deze groep als het uitzicht van het bekende Parijse gebouw. Voor wat de R.A.F. betreft, is er de belangrijke vaststelling dat zij kon rekenen op een duidelijke sympathie. Zoals Heinrich Böll schreef, ging het hier om "ein Krieg von 6 gegen 60 000 000". Deze houding ging daarbij gepaard met een afwijzen van elke vorm van macht. Dat gold zowel voor de 'machtige' Verenigde Staten, voor de eigen regeringsmacht als voor de 'macht' van bijvoorbeeld de universiteiten.

Het een en ander treft men ook aan in het Centre Pompidou. Meesterlijk wordt dit geëvoceerd in het hoofdstuk *Kleine dienaren en hun gevolg*.

Van den Berg ziet in een gebouw grote en kleine dienaren. De eerste zijn bepalend voor de aard en functie van het gebouw. Zo is een perron een grote dienaar van een station. De waterleidingen, verwarmingsbuizen, enzovoort bepalen de betekenis van het station niet en worden daarom kleine dienaren genoemd. Welnu, deze laatste zijn in het Centre Pompidou uit het verborgene gehaald en op een agressieve manier onder de aandacht gebracht. Grote dienaren daarentegen, zoals de toegang zijn klein gehouden. Men moet zelfs moeite doen om ze te vinden.

Deze handelwijze past volledig in de tijdsgeest. "... de obsessie van de huidige samenleving is: de kleine dienaren uit hun schuilboeken te halen en, als waren zij grote dienaren, in het volle, kleurrijke licht te plaatsen" (blz. 76).

Deze kleine dienaren zijn het volk. En het is normaal dat in hun kielzog allerlei tuig zijn opwachting komt maken want ook die laatsten zijn kleine dienaren. Waarom zou men anders de klinkers van het plein voor het Centre 'muurvast' hebben gemetseld ? De regering wist ook welke ongere elementen zich zouden aangetrokken voelen tot dit monument van Pompidou dat in zich de negatie draagt van elke vorm van gezag! Nu, dit ontzien van de kleine dienaren, is geen passieve houding. Onze "derde-stand-regeerders voeren terzake een actieve politiek. Klein worden, luidt het bevel" (blz. 77).

Deze promotie van de kleine dienaren vindt men overal in onze maatschappij, gaat Van den Berg verder. Wie durft nog laten zien dat hij op grond van aanleg, eruditie of functie belangrijk is ? Neen, alles wat enigszins boven de middelmaat uitsteekt, moet de kop intrekken. Competitie is uit den boze. Alle onderwijs dat rekening durft houden met verschillen in intelligentie, wordt gekortwiek. De heilloze nivellering die hieruit voor het onderwijspeil volgt, weet de schrijver beklemmend te beschrijven.

Wanneer is de opmars van de kleine dienaren begonnen ? Die vraag voert ons naar de Franse Revolutie en naar Napoleon III en zijn tijd.

Napoleon III, keizer, erfgenaam van de grote Revolutie, vader van de vakbond en vooral intrigant. Al deze ingrediënten vindt men terug in Van den Bergs beschrijving van dit zogenaamde familielid van de grote Corsicaan. Merkwaardig in dit betoog zijn de bladzijden gewijd aan de vakbond en het stakingsrecht.

Wie kan staken ? Na een nogal idyllische beschrijving van de boer, de geestelijke, de edelman, de middenstander en de ambachtslui 'oude stijl', besluit de auteur dat "*uitsluitend de arbeider staakt*". Bedoeld wordt hier de fabrieksarbeider die met machines werkt. Dit is niet verwonderlijk, want zijn activiteiten waren enkel een 'toegevoegde arbeid' die kan verdwijnen met de toenemende automatisering. "Door te gaan staken toont de arbeider van welke aard zijn arbeid is", luidt de mening van Van den Berg (blz. 116).

Deze arbeider, die is blijven steken in zijn status, die zich niet heeft weten te ontwikkelen tot een hoger maatschappelijk niveau, krijgt van de auteur geen goed woord. En dit geldt ook voor de vakbonden en de regeringen die hen in bescherming nemen. Waarom worden deze in feite 'conflictzoekende, anarchistisch getinte formaties' van arbeidersbewegingen ontzien ? Het antwoord klinkt hard en duidelijk : "Uit angst, zeker. Maar ook om elke schijn te vermijden dat zij (de regeringen) de praktijken van de Duitse overheersers van toen aanhangen die, zoals men weet of kan vermoeden, met de genoemde groepen korte metten zou maken. Met alle" (blz. 169).

Tot deze uitspraak is de auteur gekomen op basis van een interpretatie van uiteenlopende onderwerpen zoals de vorm van het Crystal Palace en de regering van Napoleon III. De laatste was een anarchist en een erfgenaam van de Franse Revolutie, het Londense gebouw was een demonstratie van uniformiteit, van gelijkheid. Beide verwijzen op die manier naar de 'kleine dienaren' van het Centre Pompidou. Aan de hand van een hoofdstuk over de horizontale lijn in

de architectuur en een over de Krimoorlog, wordt dit modern anarchisme nog nader toegelicht.

In een *Epiloog* en in een *Verantwoording* tenslotte zet de auteur alles nog eens op een rijtje en maakt van deze gelegenheid gebruik om in een soms scherp pamflettaire stijl af te rekenen met de huidige samenleving die nog steeds in de ban leeft van 1789. "Het belangrijkste gevolg", bestaat volgens de auteur "in de bescherming en aansporing van alle kleine Hooligans". Van den Bergs remedie is klaar en duidelijk: "Wil men van de Hooligans verlost worden dan zal het geboden zijn het blinde verzet tegen dit juiste programmapunt van het Derde Rijk (dit is: Hitlers afwijzen van het Frankrijk van de Franse Revolutie) op te geven: dat het geboden is de ideologie van de Franse Revolutie te verlaten. Maar dat kan alleen wanneer de volstreekte veroordeling van het Derde Rijk wordt vervangen door een historisch te verantwoorden, genuanceerd oordeel".

Dit jongste boek van Van den Berg bevat ongetwijfeld boeiende bladzijden die getuigen van een scherp inzicht in het tijdsgebeuren. Zijn analyses bijvoorbeeld van de onderwijsnivellering, zijn evocatie van de verloederende van onze universiteiten, zijn aanklacht tegen de vakbonden en tegen regeerders die zichzelf niet meer durven te zijn, kan men niet zo maar naast zich neerleggen. Dit neemt evenwel niet weg dat ook heel wat bedenkingen op hun plaats zijn.

Een eerste betreft de opbouw van het werk. De eerste zes hoofdstukken lijken goed gestructureerd rond twee data: 1851 en 1977. Een volledig compositorische miskleum is echter de plaats van de hoofdstukken zeven en acht. Het eerste behandelt de horizontale lijn in de architectuur. Het zit gevat tussen het hoofdstuk over de anarchie en dat over de Krimoorlog. Op zich genomen is *De horizontale lijn in de architectuur*, een boeiend artikel maar het doorbreekt de chronologische én inhoudelijke eenheid tussen de hoofdstukken over 1851 en de Krimoorlog.

Verder kan men zich ook vragen stellen over de redactie van elk hoofdstuk afzonderlijk. De auteur vertrekt steeds van een aantal anecdotische gegevens die hij vervolgens analyseert. Lezers van Van den Berg zijn met deze werkwijze vertrouwd. Nochtans lijkt dit hier met minder zorg te zijn gebeurd dan in zijn vorige werken.

Vooreerst is de figuur van Napoleon III wellicht een niet zo gelukkige keuze. Zoals de auteur zelf naar voren brengt, ligt de oorsprong van het hooliganisme bij de onthoofding van Lodewijk XVI die in feite een Godsmoord is. De koning is ter dood gebracht omdat hij had geregeerd. "Het gezag zelf, God, werd terechtgesteld. In deze zin was de koningsmoord een Godsmoord" (blz. 235 en 133). Dit centrale thema dat perspectieven opent op een vruchtbare interpretatie, wordt ingeschoven in de bespreking van Napoleon III. Logischer zou het geweest zijn om deze laatste en zijn tijd als illustratie te zien van de periode rond 1789 en het deïcidium.

Vervolgens zijn er nog wat irriterende details. Zo staan de bladzijden over de heilzame werking van de 'competitie' wat verloren in het hoofdstuk over de

anarchie. Ook vergeet Van den Berg uit te leggen waarom Sadat bij zijn bezoek aan Israël een das droeg waarop "kunstig aan elkaar geschakelde, niettemin te onderscheiden hakenkruisen" prijken. Die uitleg hoort in het hoofdstuk te staan over de Krimoorlog, legt de auteur in zijn *Verantwoording* uit, maar abusievelijk is dit niet gebeurd. De lezer wordt dan uitgenodigd om het zelf te doen. Deze invitatie klinkt mooi, maar wellicht wil men toch graag de interpretatie van de schrijver zelf lezen. Eveneens heeft men de indruk dat zijn bespreking van de 'openbare vrouwenbroek' en van de 'sexualisatie en valse horizons' een te los aanhangsel is bij zijn hoofdstuk over de architectuur. Hetzelfde geldt voor de enkele bladzijden beschrijving van de Janitsaren in het Krimhoofdstuk. Helemaal bedenkelijk wordt het in de link die wordt gelegd tussen het erfgoed van de Franse Revolutie en het Westerse optreden tegen Israël. Dit is demagogie.

Met deze laatste bedenking raakt men een ander zwak punt in Van den Bergs redenering. De auteur heeft blijkbaar een enorme voorliefde voor een bepaalde rechtse ideologie, voor Israël en blank Zuid-Afrika en een even enorme afkeer voor alles wat niet-Westers is. Hij heeft het recht die mening te hebben en te vertolken. Dat men hem in Nederland bijna in quarantaine heeft geplaatst, is dan ook volledig uit den boze. Dat ruikt naar censuur. En verder nog, wat men daar doet is gewoon het kind met badwater wegsnijten. Men voelt zich verontwaardigd over zijn politieke opstelling, maar tegelijk blijft men ook blind voor allerlei manifeste misbruiken die Van den Berg durft aanklagen. Worden de universiteiten inderdaad niet uitgehold? Welke gezagsdrager durft nog gezagsdrager zijn, durft nog eisen stellen in plaats van de middelmatige meerderheid steeds maar achterna te hollen?

Deze overwegingen betekenen niet dat men zijn overtuiging en de manier waarop hij die argumenteert, niet op de korrel mag nemen. Ik blijf stilstaan bij zijn *laudatio* van Israël.

De Palestijnen krijgen onze sympathie, merkt Van den Berg schamper op. Nochtans heeft dit volk niets bereikt. Overal waar het woont laat het de bodem verkommeren "zodat de stenen voor het oprapen, en voor het gooien liggen..." Na deze venijnige verwijzing naar de Intifada bezingt hij de lof van Israël dat de woestijn heeft harschapen tot een vruchtbare tuin. Waarom steunen wij dan de Palestijnen? "We beminnen het erfgoed van de Franse Revolutie! Israëli's en Palestijnen: ze zijn gelijk. — Gelijk zijn ze toch *niet*. De Israëli's waren kansrijk, de Palestijnen kansarm. Dan zijn de Israëli's te verachten, de Palestijnen zijn in bescherming te nemen! Jawel" (blz. 228). De complexiteit van 1789, de complexiteit van de Israëlische kwestie herleid tot een geval van hooliganisme! Zelfs in de betekenis die Van den Berg aan dit begrip geeft, is dit nog een schoolvoorbeeld van een ongeoorloofde historische reductie.

Bij de lectuur hiervan moest ik denken aan de doorvoelde en genuanceerde uitspraak van de Joodse cultuurfilosoof George Steiner in de televisievertelling van Wim Kayzer *Nauwgezet en wanhopig*. Sprekend over Israël zegt Steiner dat wanneer folteren en moorden deel uitmaken van de wil tot overleven, men dit

overleven zelf moet kritiseren. Men mag niet willen overleven ten koste van alles.

Dit is een zijde van de medaille waarover Van den Berg zwijgt en zo zijn er in dit boek jammer genoeg veel medailles waarvan maar één zijde wordt getoond.